

הגדיש את הסאה

מסכת מנחות פרק ט משנה ה – מדות גדושות במקדש

כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות.¹

מסכת בבא בתרא פ"א, פ"ב – לא יגדוש

משנה: ... מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה בגסה לא יגדוש לגדוש לא ימחוק: גמרא: מנין שאין מוחקין במקום שגודשין, ואין גודשין במקום שמוחקין? תלמוד לומר: "איפה שלמה". ומנין שאם אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות לו מן הדמים, והריני גודש במקום שמוחקין ולהוסיף לו על הדמים, שאין שומעין לו? תלמוד לומר: "איפה שלמה וצדק יהיה לך".²

ירושלמי שבת פרק א הלכה ד – סאה גדושה או מחוקה

מתניתין: אילו מהלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו וכו'. אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. רבי ליעזר אומר: בו ביום גדשו את הסאה. רבי יהושע אומר: בו ביום מחקו אותה. אמר לו ר' ליעזר: אילו היתה חסירה ומילאוה – לאות. לחבית שהיא מליאה אגוזין, כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמן היא מחזקת.³ אמר לו ר' יהושע: אילו היתה מליאה וחסירה – לאות? לחבית שהיתה מליאה שמן, כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן.⁴ תנא רבי יהושע אונקיא: תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני: ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים.⁵

אחרית דבר: נראה שמשמעות כפולה וסותרת זו לביטוי "הגדיש את הסאה", לא נעלמה גם מעיני חכמי הדורות האחרונים. ראו למשל השימוש השלילי שעושה בביטוי זה רש"ר הירש, בשמות כ"ב ח: "כי הטוען טענת גנב הגדיש את הסאה בנאצו את עקרון שמירת החוק הכללית", אך בפירושו לבמדבר כז כב בסמיכת יהושע הוא כותב: "ויסמך את ידיו עליו ... משה קיים את המצוה בשמחה ובשתי ידיו. הוא עשה את יהושע - כלשון הספרי - "ככלי מלא וגדוש": הוא אצל לו מרוחו ונתן עליו מהודו במידה גדושה".

ביטוי דומה אגב שיכול להידרש לשני פנים הוא "עבר על המידה". "מעביר על מידותיו" הוא ביטוי חיובי של סליחה ומחילה, אך "עבר על המידה", נשמע כדבר שלילי.

¹ משמע מרובות "שכך נראה יפה ומהודר" (פירוש תפארת ישראל). ובילקוט שמעוני פרשת שלח רמז תשמב: "א"ר חמא בר חנינא: זו מדת הטוב שהיא גדושה". והתבואה במילואה נקראת גדיש. ובירושלמי סוף פרק רביעי מסופר על אשתו של הנדבן בר מוהין שנתנה לחכמים שבאו במצוות צדקה כלי גדוש מלא דינרים (ראו סיפור זה גם באסתר רבה ב ג בדברינו [כי ירחיב](#) בפרשת ראה). אבל בימינו שגרת הלשון "הגדיש את הסאה" באה במשמעות שלילית! היתכן שיש לביטוי זה כפל משמעות? היכן מצוי הפן השלילי עד שנראה שאולי הגדיש את הסאה והעלים את הפירוש החיובי של ביטוי זה?

² נראה שזה מקור ראשון למבט שלילי על גדישת הסאה: לא מרבים (גודשים) ולא ממעטים (מוחקים) על המידות והמשקלות. אל תוסיף ואל תגרע, הכל כמנהג המקום. כל מי שנוהג בנדיבות היום, עלול להתהפך לקמצנות וצרות עין מחר. ראו דיון מורחב על מקור זה בדברינו [איפה ואיפה – על מדות ומשקלות](#) בפרשת כי תצא.

³ יאות היינו כך נאה ויאה לעשות. תמיד יש מקום לדברים קטנים (סייגים, תוספת חומרות) בינות לדברים הגדולים (עיקרי ההלכה).

⁴ התוספת סייגים וחומרות היא כמו להוסיף מים לחבית מלאה שמן, שהמים דוחקים את השמן (שצף על גבי המים) ושכר הוספת המים יוצא בהפסד השמן. ר' אליעזר מייצג את גישת בית שמאי ור' יהושע את גישת בית הלל.

⁵ כבר הרחבנו לדון במקור זה בדברינו [עשו סייג לתורה](#) וכאן נקצר. מקבילה לירושלמי זה מצויה בגמרא בבלי שבת קנג ע"ב במשל אחר: "משל דרבי אליעזר, למה הדבר דומה - לקופה מלאה קישואין ודילועין, אדם נותן לתוכה חרדל - והיא מחזקת. משל דרבי יהושע, למה הדבר דומה - לעריבה מלאה דבש, נותן לתוכה רימונים ואגוזים - והיא מקיאה". ורש"י שם מסביר בלשונו הצחה המתאימה גם לירושלמי: "בו ביום גדשו סאה - ביום שעלו לעליית חנניה בן חזקיה וגזרו שמונה עשרה דבר ... אותו יום הרבו סייג לתורה במדה גדושה ויפה מדדו להרבות גדר בישראל. מחקו סאה - במדה מחוקה מדדו בו ביום, שהרבו לגזור יותר מדאי ואין יכולין לעמוד בגזירתם, ומתוך כך עוברין על דברי תורה, נמצאת מדתם מחוקה מטפיפתה, וטוב היה להם להיות מדתם טפופה ולא תבוא לידי מחק מרוב גדושה". זו המחלוקת הגדולה בין ר' אליעזר ממשך שיטתם של בית שמאי, ור' יהושע מייצגם נאמנה של בית הלל: האם טוב להוסיף סייגים וחומרות או שמא "כל המוסיף גורע" וייצא שכר החומרה והסייג בהפסד פגיעה בעיקר הדין. ראו גם לשון אבות דרבי נתן נוסח ב פרק א: "ועשו סייג לתורה - ... שלא יעשה אדם גדר יותר מן העיקר ויפול הגדר ויקצץ את הנטיעות". ומשום שהלכה כבית הלל, נראה שגם מקור זה השפיע על מתן המשמעות השלילית לביטוי: "הגדיש את הסאה". ואגב למדנו מדברי רש"י שיש גם מידה אמצעית שנקראת טפופה, וכלשונו: "וטוב היה להם להיות מדתם טפופה ולא תבוא לידי מחק מרוב גדושה".